

Cite: Sirojch, Z., Novikov, V. M. Development of Modern Chinese Metropolises. *Demography and Social Economy*, 3 (41), 59-75.

УДК 332.1

JEL Classification: R11

З. СІРОЙЧ, д-р екон. наук, проф.

Коледж управління в Варшаві

Польща, 02-554, м. Варшава, ал. Неподлеглості, 162

E-mail: siro19@wp.pl

В.М. НОВІКОВ, д-р екон. наук, проф.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: valery.economy@ukr.net

ORCID 0000-0001-5892-815X

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ МЕГАПОЛІСІВ

Стаття присвячена проблемам розвитку сучасних китайських мегаполісів. Охарактеризовано розвиток великих китайських міст у XX та XXI столітті, проаналізовано сучасні проблеми та умови їх формування у найближчому майбутньому. Мета статті — показати динамічний розвиток найбільших і найважливіших сучасних мегаполісів Китаю і проблеми, які виникають у зв'язку з їх розвитком. Новизна — уперше у періодичній літературі наведено характеристику розвитку мегаполісів як раціонального варіанту територіальної організації урбанізованих територій. Методичну основу статті складають історико-логічний та комплексний підхід, табличний і графічний методи представлення результатів дослідження. У 1980-ті рр. постали перші спеціальні економічні зони. Підвищення ролі територіального самоврядування підштовхнуло динамічний розвиток міст, зокрема, мегаполісів. Тривала концентрація населення у великих містах Китаю спричиняє їх подальше розширення та утворення великих столичних скупчень — мегалополісів. Віддаючи належне розвитку китайської економіки, слід значити, що її участь у міжнародному обміні, незважаючи на помітний прогрес, все ще занадто мала; розширення на світових ринках відбувається з низькою якістю і, як результат, з низькими цінами на китайські товари; зростання становища Китаю у світовій економіці переважно кількісне, а не якісне. Для закріплення Китаю як одного з лідерів процесу економічної глобалізації важливо забезпечити ефективне управління мегаполісами. Тому велику увагу приділено аналізу тенденцій та умовам подальшого розвитку китайських мегаполісів. Визначено, що через 20—25 років понад 1 мільярд громадян Китаю проживатимуть у мегаполісах, які перетворюватимуться у нову форму — мегалополіси. Визначено фактори, які впливатимуть на

розвиток сучасних мегаполісів, та комплекс внутрішніх процесів їх подальшого розвитку (політичних, соціальних, економічних, етнічних, релігійних та екологічних), які потребують певної структуризації. Виявлено негативні риси урбанізації: зростання нерівності доходів громадян і погіршення структури народонаселення. Для подолання цих явищ корисною може бути реструктуризація регіональної економіки та заходи подолання нерівності, де перевага надаватиметься механізмам розподілу доходів залежно від якості праці, стимулювання соціальної відповідальності роботодавців тощо. Оцінено демографічну політику Китаю, спрямовану на поліпшення планування сім'ї.

Ключові слова: глобалізація, концентрація, мегаполіси, мегалополіси, спеціальні економічні зони, міська інфраструктура, метод декомпозиції.

Постановка проблеми, актуальність. Головними елементами транснаціональної урбаністичної системи стають глобальні міста. Включення в просторову організацію світового господарства дає їм можливість використовувати інституціональні та інфраструктурні переваги поглиблення інтеграційних процесів, які посилюються в умовах глобалізації. Великі міста відіграють провідну роль у територіальній системі розселення і господарювання і є осередком тяжіння населення країни як центри політичного, економічного і суспільного життя.

Найвищою формою процесу урбанізації стають мегаполіси, що утворюються в результаті інтеграції головного міста з прилеглими поселеннями і агломераціями. Сучасні мегаполіси відіграють велику роль в економіці своїх країн. В Європі на мегаполіси припадає до 50 % ВВП: Копенгаген — 49,6 %; Дублін, Брюссель, Гельсінкі, Будапешт — 42—47 %; Відень, Лондон, Париж, Стокгольм — 28—34 %. У Росії до мегаполісів належать, за різними оцінками, 22—25 міських агломерацій з чисельністю населення понад 1 млн осіб [1].

Наймасштабніший процес урбанізації спостерігається в Китаї. За кількістю населення урбанізовані регіони в цій країні на порядок перевищують європейські. Приклад Китаю демонструє світові тенденції розвитку мегаполісів і розкриває комплекс різномірних проблем, що супроводжують їх формування. Мегаполіс — складна соціально-економічна система, що динамічно розвивається і всебічно взаємодіє із зовнішнім середовищем, справляючи на нього позитивний і негативний вплив. Адміністративний і науковий досвід Китаю з управління мегаполісами і дослідження тенденцій їхнього розвитку може бути затребуваним з точки зору забезпечення конкурентоспроможності урбанізованих територій за рахунок кращих умов для проживання населення та ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль еволюційного розвитку китайського суспільства у зміні демографічної структури населення і формуванні урбанізованих регіонів досліджував В. Буров (V. Burov) [2]. Активно вивчали питання урбанізації в Китаї польські дослідники. Г. Колодко (G. Kolodko) виявляв діалектичний зв'язок між політичним устроєм

Китайської Народної Республіки (КНР) та її соціально-економічним розвитком, у результаті чого сформувались умови для появи у цій країні мегаполісів [3]. Д. Дебіска (D. Debicka) аналізувала раціоналізацію економічної структури у зв'язку з формуванням мегаполісів [4], П. Божик (P. Bozhik) — позитивні і негативні їхні риси [5].

Мета статті — показати динамічний розвиток найбільших і найважливіших сучасних мегаполісів Китаю і проблеми, пов'язані з їх розвитком.

Новизна статті. Уперше в періодичній літературі викладено характеристику розвитку мегаполісів як раціонального варіанту територіальної організації урбанізованих територій.

Методичну основу статті складають історико-логічний і комплексний підхід. Для представлення результатів дослідження застосовано табличний і графічний методи.

Виклад основного матеріалу. *Ринкова ідеологія і структурні зміни.* Дві світові війни та громадянська війна, що тривали майже половину ХХ століття, негативно вплинули на весь хід історії КНР, що природно стримувало розвиток китайських міст. У 1950-ті рр. тільки центральна частина Шанхаю виглядала як мегаполіс. Але у політичному, економічному і соціальному житті країни важливу роль відігравали міста Гуанчжоу, Пекін, Нанкін, Ухань і Чанчунь. Загалом процес урбанізації в Китаї розвивався повільно. Населення країни у кількості 1 млрд 300 тис. осіб залишалось переважно аграрним.

Соціально-економічний розвиток КНР мав складний і непослідовний характер. В науковій літературі історія КНР цілком справедливо поділяється на чотири періоди: перший — 1949—1956; другий — 1957—1966; третій — 1966—1976, четвертий — з 1976 року донині [1]. У першому періоді, який почався з утворення у 1949 році КНР і тривав сім років, відбувались серйозні перетворення в економіці і політиці. Були націоналізовані промислові підприємства, здійснена аграрна реформа, яка полягала в конфіскації землі у поміщиків та багатих селян, розпочалось кооперування в сільському господарстві, в більшості районів проведено соціалістичне перетворення приватної власності на засоби виробництва в промисловості і торгівлі, створені органи народної влади. Були досягнуті значні успіхи в ході виконання завдань першого п'ятирічного плану (1953—1957). З'явилися нові галузі промисловості, які раніше ніколи не існувало в Китаї, — авіаційна, металургійна, суднобудівна, автомобільна тощо. Почалася індустріалізація Китаю, що дало країні можливість розвиватися.

Другий період, що охоплює 10 років (1957—1966), виявився складним і суперечливим. У ці роки, поряд з продовженням господарського будівництва, Компартії Китаю припадало виправляти помилки, пов'язані з «великим стрибком» (1958—1962) та помилковим курсом на колективізацію села. В ході «великого стрибка» перед народним господарством ста-

вилися нереальні завдання — протягом декількох років «наздогнати і перегнати Велику Британію». Керівництво країни розгорнуло масовий, нереальний рух на значне збільшення виплавляння сталі. В селах створено народні комуни, в яких відбулося усупільнення не тільки засобів виробництва, але фактично і особистого майна селян. Така політика мала негативні наслідки для населення [6, с. 36].

Третій і найскладніший період в історії Китайської Народної Республіки тривав десять років — з літа 1966 до осені 1976 року. Це період «Великої пролетарської культурної революції». В ході її Китаю було завдано величезний економічний збиток, фактично дезорганізована політична і економічна система. Згідно з прагненням влади тоді унаслідок штучного припинення міграції із сільської місцевості до міст динамічний розвиток великих міст зупинився.

Цією політичною та економічною ситуацією скористався Гонконг, який перебував тоді під британським адміністративним управлінням. Він став другим фінансовим центром Азії після Токію. Також швидко зростали мегаполіси Тайваню і, дещо менше, Сінгапуру.

На початку 1980-х років керівництво Китаю обрало курс «політики реформ і відкритості» із урахуванням конкретних соціально-економічних і культурно-історичних умов Китаю [1].

В результаті позитивних зміни в політиці і економіці країни реалізувалась програма «чотирьох модернізацій» — сільського господарства, промисловості, оборони, науки та технологій. Це було наслідком раніше (у 1960-х рр.) розрізнення кроків з реформування країни.

1980 року у Шеньчжені та Чжуннані створено перші спеціальні економічні зони, завдяки яким набули економічного розвитку визначені території. Впровадження ринкової економіки та підвищення ролі територіального самоврядування в Китаї сприяли наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття динамічному розвитку міст, зокрема мегаполісів. Цей процес характеризувався такими рисами:

- введенням елементів вільного ринку,
- деколективізацією сільського господарства,
- змінами галузевої структури економіки та її раціоналізацією [3, с. 152].

Курс економічного зростання і вплив на глобалізацію. З 1978 року Китай почав активно раціоналізувати процес управління народним господарством. Центр уваги був перенесений на модернізацію економіки. У сільському господарстві, зокрема, введено систему виробничої відповідальності селян за результати своєї праці, що позначилось насамперед на сімейному підприємстві. Після XII з'їзду Комуністичної партії Китаю, що відбувся у вересні 1982 року, сімейний підприємств став панівною формою господарської діяльності на селі: селяни отримали право на користування власною земельною ділянкою, спочатку на 30 років, потім цей термін був

продовжений до 50 років. Землю передавали не у власність, а в користування селянам. За це вони повинні були платити певний натуральний податок, пізніше замінений грошовим.

З часом народні комуні поступово зникали, їх замінювали волосні органи управління, з'являлись спеціалізовані двори, господарі яких займалися переважно однією галуззю сільгоспвиробництва. Поступово в селах стали виникати волосні-селищні промислові підприємства, деякі з них створювалися у співробітництві з іноземними компаніями. Дослідники відмічали, що матеріальна зацікавленість селян призвела до збільшення їхніх доходів і одночасно до вивільнення значної частини сільського населення. Багато селян пішли в місто на заробітки і стали будівельними робітниками, з'явилися так звані селяни-робітники [2]. Фактично селяни забезпечили економічне зростання Китаю. Вони були основною робочою силою в містах, де будувались промислові підприємства, житлові будинки, дороги, освітні заклади, започатковувалась сфера обслуговування. У міру економічного будівництва ставало очевидно, що повернення до традиційних методів планового господарювання стримує реалізацію модернізаційного курсу держави. Ця точка зору ставала популярнішою серед фахівців, завдяки чому народне господарство країни почало застосовувати ринкові методи управління, аналогічні запровадженню у західних країнах. В умовах «холодної війни» у Китаю з'явилася сприятлива можливість використовувати технологічну та фінансову допомогу західних країн.

Укрупненню міст і переходу Китаю на індустріальний шлях розвитку сприяло активне включення країни в процес глобалізації. Державні органи управління з користю для економіки використовували переваги Світової організації торгівлі (СОТ). Завдяки СОТ Китай зміг стати активним учасником світового ринку капіталів, товарів і робочої сили. Для нього відкрилися можливості імпортувати передові технології, залучати іноземні інвестиції, полегшився доступ до нових ринків.

В результаті політики реформ і соціалістичної модернізації вартість виробництва в країні за майже 40 років зросла з 367,900 млрд юанів до 82 трлн 700 млрд юанів, тобто щорічні зростання в 3,3 раза перевищували світові [2]. Якщо на початку реформ питома вага загальної вартості виробництва в Китаї становила лише 1,8 % від світового рівня, то в 2018 році вона перевищила 30 %. Загальна сума імпорту та експорту з 20 млрд 600 млн дол. США збільшилася за роки реформ до 4 трлн дол. Обсяг прямих іноземних інвестицій склав 2 трлн дол. Завдяки курсу на модернізацію економіки ВВП на особу (на основі ПКС) за останні дванадцять років (2008—2019) зріс в 2,57 раза (рис. 1), що стало основою для зростання добробуту населення.

За роки здійснення політики реформ дохід жителів Китаю збільшився в середньому із 171 юаня до 26 тис. юанів, тобто у понад 150 разів. Кількість

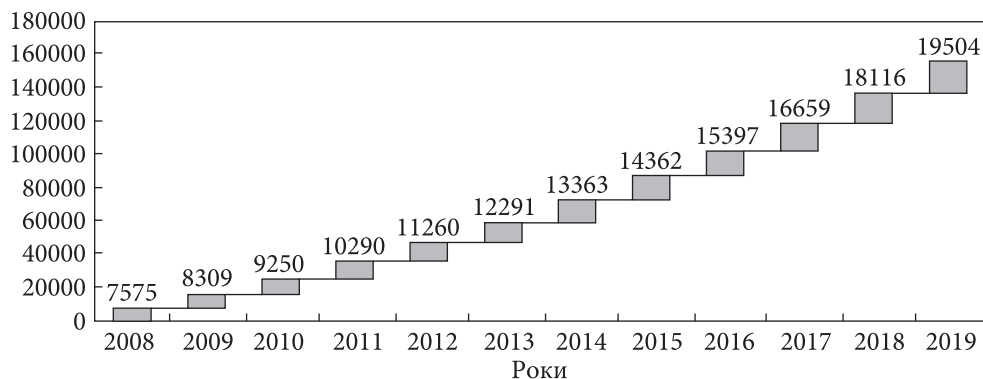

Рис. 1. Китай: ВВП на особу, за ПКС, дол. США

Джерело: [2]

бідних в країні зменшилася на 740 млн осіб, коефіцієнт бідності знизився на 94,4 % [2].

Посилення будівництва соціалістичної цивілізації викликало великий інтерес серед економістів ліберального табору. «Китайський випадок є несподіваним як мінімум з двох причин. Перш за все, якщо це соціалізм, то яким чином йому вдалося усунути дефіцит, не змінюючи планово-директивну систему. По-друге, якщо це капіталізм, то як він може існувати і процвітати в економічному плані без демократії» [3, с. 130]. Успіх досягнуто завдяки прогресу в сільському господарстві, але в основному в несільсько-господарських галузях, зокрема в його приватній частині. Динамічний розвиток китайської економіки потребував великих зусиль, особливо в промисловості та швидко нарощуваній сфері послуг. Тому відбулася величезна міграція сільського населення до міст. Якщо на початку перетворень у Китаї переважна більшість населення мешкала в сільській місцевості, то вже в 2011 році в містах проживало більше людей. На кінець 2018 року міське населення становило 59 % від загальної кількості населення країни. Це свідчення прогресивних змін за більш ніж чотири тисячі років китайської історії.

Оцінюючи економічний курс Китаю та його характер, Г. Колодко відмічав: «Неолібералізму майже немає, все менше і менше корумпований державний капіталізм..., тоді як зв'язки з новим прагматизмом зростають» [3, с. 183; 7]. «Ніхто, — писав Г. Колодко, — не може масштабувати силу невидимої руки ринку такою мірою і з такими глобальними наслідками» [3, с. 183]. Наведені висловлювання відомого польського економіста віддають належне лідерам китайської держави і свідчать про усвідомлення складного діалектичного характеру економічних перетворень у світі.

Однак, аналізуючи розвиток китайської економіки, варто зазначити таке:

- її участь у міжнародному обміні, попри помітний прогрес, все ще занадто мала;

- її розширення на світових ринках відбувається з низькою якістю і, як результат, з низькими цінами на китайські товари;
- зростання становища Китаю у світовій економіці переважно кількісне, а не якісне [5, с. 39—40].

Великі міста Китаю розвивалися особливо швидко. Саме в них зараз формується переважний обсяг національного доходу країни. Серед сучасних китайських мегаполісів три міста нині відіграють важливу політичну та економічну роль як у країні, так і у світі: Шанхай, валовий міський продукт якого перевищує ВВП Польщі; Пекін як політичний центр та Гонконг як фінансовий центр. Гуанчжоу (раніше Кантон) і Шеньчжень також набувають все більшого економічного значення.

Прискорені процеси урбанізації та метрополізації країни та прорив у характері китайського поселення (від домінування сільського до переважання міського) є характерними рисами демографічних змін у сучасному Китаї. До цього слід додати: повільне зростання та старіння населення та зменшення кількості осіб працездатного віку. Таку демографічну ситуацію доведеться враховувати під час планування та прогнозування розвитку китайської економіки.

Характеристика основних сучасних китайських мегаполісів. Нині у світі є понад 1000 міст та міських агломерацій з чисельністю 500 000 жителів та понад 500 міст з чисельністю 1 млн жителів та більше. Крім того існує 34 найбільші мегаполіси з понад 10 мільйонами жителів, з них 8 у Китаї. Це (за зменшенням кількості населення) Шанхай, Пекін, Чунцін, Гуанчжоу, Тяньцзінь, Шеньчжень, Сіань і Ченду. Внесок конкретних міст, зокрема великих мегаполісів, відображає їх місце в адміністративному поділі Китаю. Найбільші та найважливіші міста розрізняються за адміністративним значенням. Статус міст центрального підпорядкування мають Пекін, Тяньцзінь, Шанхай та Чунцін, статус спеціального адміністративного округу — Гонконг (китайською Сянган). Статус центру провінцій мають 22 міста, наприклад, Ухань і Нанкін. П'ять міст є центрами автономних районів: Лхаса, Урумчі, Хух-Хото, Наньнін, Іньчуань.

Найважливішим економічним центром Китаю є Шанхай, визнаний найбільшим містом у межах своїх адміністративних кордонів. Це глобальний мегаполіс і другий, після Роттердама, порт світу. «Шанхай — це здійснення мрії Китаю про владу, багатство та сучасність» [8, с. 15]. Про динаміку його розвитку свідчить той факт, що 1842 року, після закінчення «Опійової війни», це був лише рибальський порт на 50 000 жителів [6, с. 199]. Нині Шанхай розвивається такими темпами, що жодне китайське місто не може зрівнятися з ним.

Найважливіший політичний центр і столиця країни — Пекін, динамічне зростання якого в останні роки пов'язане зі зростанням значення Китаю на міжнародній арені та з великими культурними та спортивними

подіями, організованими в цьому місті. Це великий економічний, культурний та науковий центр. Місто динамічно розвивається і стає глобальним мегаполісом.

Ще одне місто функціонує в симбіозі з Пекіном — Тяньцзінь. Це значний промисловий центр та морський порт, який є пекінським аеропортом.

Наймолодше місто — Чунцін, яке, на думку деяких дослідників, можна вважати найбільшим містом у світі, якщо врахувати населення на прилеглій території [9, с. 198]. і Він має сприятливі географічні умови для подальшого розвитку як центр промисловості, бо розташований у стратегічному місці на річці Янцзи.

Гонконг — специальный административный район Китайской Народной Республики, один из ведущих финансовых центров Азии и мира. Він відіграє дуже важливу роль в економіці Китаю, є світовим фінансовим та комерційним центром. Через історичні особливості відрізняється космополітичним характером розвитку.

Інші важливі китайські міста мають статус центру провінцій.

З мегаполісів, названих вище, найшвидший розвиток зафіксовано в Гуанчжоу, старому і заслуженому економічному центрі півдня Китаю. В останні роки цей мегаполіс зростає чи не найшвидше.

Основні соціальні проблеми китайських мегаполісів. У глобалізованому сучасному світі шляхи розвитку великих міст стають все більш схожими. Тому і процес їх метрополізації та соціальні проблеми великих китайських міст слід розглядати в ширшому контексті процесів глобалізації та трансформації, оскільки спостерігається їх інтернаціоналізація та об'єднання. В подібних умовах соціальна поведінка осіб стає все більш одноманітною. У цьому випадку суспільство має справу з конвергенцією соціальної політики. Найважливішим викликом сучасних мегаполісів є прискорення поляризації та збільшення соціальної та економічної нерівності. Нерівність доходів у КНР є однією з найвищих серед країн світу. В 2016 році коефіцієнт Джіні в Китаї становив 0,38. В 2018 році він вже дорівнював 0,58. Світовий банк вважає нерівність високою, якщо значення цього коефіцієнта перевищує 0,4.

Нерівномірний розподіл товарів, неоднакові шанси на початок життя молоді призводять до значної поляризації громад сучасних китайських мегаполісів. Попри прогрес, досягнутий в Китаї щодо рівня та якості життя, мільйони китайців не мають достатньої користі від динамічного економічного зростання.

З 10 найбільш забруднених міст світу більшість знаходиться у Китаї. Незважаючи на величезні кошти, виділені на оздоровлення (наприклад, в Пекіні чи Шанхаї), ситуація з охороною навколишнього середовища в китайських мегаполісах є не найкращою. Внаслідок динамічного розвитку промисловості та транспорту, зокрема автомобільного транспорту, в сучас-

них мегаполісах Китаю спостерігається зростання шуму та забруднення повітря. Чистота повітря — особлива проблема [6, с. 163]. Слід відверто сказати, що протягом тривалого часу в Китаї не звертали серйозної уваги на охорону навколишнього середовища. Тільки в середині 2000-х років китайське керівництво усвідомило всю серйозність даної проблеми, з'явився навіть спеціальний термін «будівництво екологічної цивілізації» [2]. В охороні навколишнього середовища відбуваються певні зрушення. Все частіше зараз доволі незалежні міські управи проводять діяльність, серед якої заслуговують визнання такі заходи: збільшення зелених насаджень, зниження рівня смогу, утилізація відходів, реконструкція та ревіталізація старих будівель.

У сфері житлового забезпечення діє правило, що кожен громадянин повинен задовольняти власні потреби в житлі на вільному ринку. Втручання муніципальної влади полягає у підтримці соціального житла та допомозі слабшим групам населення.

Відновлення та активізація міст, зокрема їхніх старих та історичних районів, відіграє важливу роль у належному управлінні житлом у великих містах. Вся справа полягає в збереженні тих фрагментів мегаполісу, які завдяки своїй історичній та культурній цінності повинні бути захищені від деградації.

Болюча проблема великих китайських мегаполісів — наростання соціальних патологій, зокрема злочинності. Забезпечення безпеки мешканців є важливим питанням. Злочинність має тенденцію до збільшення залежно від розмірів мегаполісу. Її провокує ряд факторів. У великих містах більша цінність накопичених товарів, у поліції складніші умови для дій, менший соціальний контроль та більша анонімність мешканців, слабша турбота про молодь та більше міграційного населення [10, с. 422—423].

Боротьба з безробіттям також є важливою проблемою у китайських мегаполісах. Хоча офіційне безробіття в Китаї становить 3,8 %, реально воно, безумовно, вище, тому що багато людей, що переселяються із сільської місцевості до міст, не знаходять роботи і не реєструються [3, с. 129]. Урядові плани передбачають межу безробіття в місті 5,5 %.

Важливим питанням в сучасних мегаполісах є транспорт, зокрема міський пасажирський транспорт. Китай досяг значних успіхів у цій галузі. Метро, нові аеропорти, залізничні та автобусні станції були побудовані в багатьох мегаполісах. Багато з них з'єднує мережу міжрегіональних залізниць, автобусних і повітряних сполучень. Попри якісний розвиток транспортної мережі, доводиться витратити багато часу на пересування всередині країни. Це цілком зрозуміло, оскільки в країні важко вирішити проблему транспорту для 1,5 мільярда людей.

Мегаполісні утворення. Тривала концентрація населення у великих містах Китаю спричиняє їх подальше розширення та утворення великих

столичних скупчень — мегалополісів. Мегалополіс — вкрай урбанізована територія, яка стихійно складається в результаті міського розселення, що виникає внаслідок зрощення декількох міських агломерацій в країнах, де є регіони з великими масштабами урбанізації. Назву «мегалополіс» вперше використав Жан Готтман 1954 року, назвавши так групу великих міст північно-східного узбережжя США [11]. Нині цю назву застосовують для опису великих міських скупчень (урбанізованих районів) у різних куточках світу.

Зараз у Китаї можна виділити два види мегалополісів:

- мегалополіс дельти річки Янцзи (сукупно 90 мільйонів людей, охоплює зокрема Шанхай, Нанкін, Ханчжоу, Сучжоу, Нінбо, Наньнин, Шаосін, Усі, Тайчжоу);

- мегалополіс дельти річки Перл (70 мільйонів населення, охоплює міста Гуанчжоу, Шеньчжень, Сянган, Аомен, Чжухай, Дунгуань, Хучжоу, Чжуншань, Чжаоцін, Цзянмін).

Швидке зростання столиці Китаю — Пекіну, означає, що найближчим часом планується побудова навколо нього найбільшого в світі мегалополісу під назвою Дзин-Цзин-Джі. Його населення становитиме 130 мільйонів. Він охоплюватиме Пекін, Тяньцзінь та провінцію Хебей (зокрема міста Таншань, Хандан, Чжанцзякоу, Баодін, Циньхуандао).

До менших мегалополісів, які зараз формуються, належать:

- мегалополіс Ляонін у Південній Маньчжурії (Шеньян, Фушунь, Аньшань, Пенсі, Ляоян, Інью, Панжін, Даолянь, Фусін, Даньдун);

- мегалополіс Південного узбережжя (Сямінь, Фучжоу, Вечжоу, Шаньтоу, Цзянмін);

- центральний рівнинний мегалополіс (Кейфе, Чженчжоу, Лоян, Сінсян);

- мегалополіс Північного Китаю (Харбін, Чанчунь, Цзіцзікар, Дацин, Цзілінь);

- мегалополіс басейну Сичуань (Ченду, Чунцін, Лучжоу);

- великий мегалополіс Ухань (Ухань, Хуанші, Сіньян, Цзюцзян, Геня);

- мегалополіс муніципального регіону Чанша (Чанша, Сжучжоу, Сянган);

- мегалополіс Гуанчдун.

2018 року в Китаї виділено 13 мегалополісів. До 2030 року передбачається створити понад 30 мегалополісів навколо найбільших мегаполісів.

Можливо також відбудеться злиття деяких мегалополісів, наприклад, у дельті річки Перл від Південного узбережжя, де мешкає близько 130 мільйонів людей. В результаті утвориться велика економічна зона Бохай (Бохайський економічний округ), охопивши Пекін, Тяньцзінь, Далянь, Фушун, Аншань, Даньдун, Таншань, Яньтай, Шеньян, Цзінань, Хуандао, Вейхай і Циндао.

Проблеми, що стоять перед менеджерами великих центрів Китаю. Сучасні великі скупчення міського населення Китаю займають значні тери-

торії, мають складну адміністративно-етнічну структуру. При цьому вона ієрархічна. Великі міста Китаю мають різний статус залежно від політичного та економічного становища. Відповідно до цього кожне з них займає свою нішу в державній адміністративній структурі, яка охоплює міста, що становлять особливий адміністративний регіон, відокремлені міста (з провінційними правами), міста з субвінційними правами, міста з правами префектури та міста зі статусом повіту.

Ефективне управління такими великими центрами населення стає викликом не тільки для великих китайських міст, але і для всіх світових мегаполісів, які утворюються одночасно з китайськими. Суть його полягає в правильному використанні ресурсів великого міста, яке повинно виконувати важливі функції в країні чи регіоні в сучасному глобалізованому світі. Йдеться насамперед про задоволення соціальних потреб мешканців, забезпечення їх соціального, культурного та економічного розвитку.

Серед багатьох проблем, з якими стикається китайська міська влада, перспективне значення мають необхідність побудови багаторічних стратегій розвитку, впровадження сучасних технологій та інноваційних систем управління, впровадження стандартних критеріїв оцінювання ефективності вжитих управлінських дій, створення областей, функціонально пов'язаних між собою, підготовка працівників, що спеціалізуються на міському управлінні, посилення міжнародної співпраці з іншими великими містами, особливо добре керованими [12, с. 5—9; 13, с. 927].

Багато з цих аспектів ефективного управління територіями реалізують нині у Шанхаї, Пекіні та Гонконзі.

Тенденції та умови подальшого розвитку китайських мегаполісів. Сьогодні важко передбачити, що буде з розвитком великих міст Китаю в майбутньому. Однак вже зараз, виходячи з процесів, що відбуваються, можна охарактеризувати деякі напрями їх розвитку, які характеризуються тенденціями до:

- подальшої концентрації населення. Величезне міське населення продовжуватиме формуватись, виникатимуть великі міські зони, які будуть більш-менш сплановані та організовані, на кшталт наявних китайських мегаполісів; зростання концентрації населення призведе до того, що через 20—25 років понад 1 мільярд громадян Китаю проживатимуть у мегаполісах;

- створення великих соціально-територіальних систем. Найближчим часом будуть сформовані великі соціально-економічні та культурно-просторові системи, які будуть прагнути забезпечити мешканцям ефективнішу реалізацію різноманітних потреб, зокрема у сфері послуг [12, с. 15]; в Китаї створюються різні науково-дослідні структури та центри розробки новітніх технологій для знаходження більш ефективних організаційно-управлінських форм та посилення економіко-соціального характеру роз-

витку мегаполісу (мегалополісу) з метою підвищення рівня та поліпшення якості життя населення;

- посилення територіальної суб'єктності. Під впливом конкуренції мегаполіси та мегалополіси як соціально-територіальні системи будуть прагнути спеціалізуватися та підкреслювати власну індивідуальність та специфіку. Велика площа країни та величезна кількість її населення сприяють цьому. Конкретні заходи будуть характеризуватися посиленням на стару китайську традицію, національну спадщину, регіональні традиції;

- концентрації капіталу та фінансових послуг. Нині і в найближчому майбутньому існуватиме і залишатиметься концентрація капіталу та пов'язаних з ним фінансових послуг. Прикладом цього можуть бути Гонконг і Шанхай. Це явище пов'язане з сучасним етапом розвитку капіталізму — глобальним капіталізмом за панівної ролі фінансових послуг, зростанням значення високої економічної ефективності та прагненням до конкурентоспроможності різних соціально-економічних та соціально-просторових утворень;

- соціальної рівності та ефективної реалізації соціальної політики. В результаті глобалізації масштаб соціальних проблем збільшиться разом із посиленням міграційних процесів та концентрації населення, а також майнової диференціації та соціально-просторової сегрегації. Ці процеси відбуватимуться незалежно від чинної політичної та економічної системи. Чергування тенденцій до концентрації та децентрації відбуватиметься під впливом соціальних та економічних зрушень, змін відносин між владою та суспільством, зокрема, між центральною і регіональною та місцевою владою.

- розвитку кризових елементів. У китайських мегаполісах з'являться кризові елементи, пов'язані зі зменшенням кількості народжених, старінням громад, відсутністю належної кількості кваліфікованих працівників. У зв'язку з цим мегаполіси відчуватимуть дефіцит робочої сили і будуть зацікавлені у постійному припливі мігрантів, що спричинить нові соціальні проблеми.

Підсумовуючи соціально-економічну проблематику формування китайських мегаполісів можна казати, що у подальшому на їх розвиток впливатиме багато факторів: економічних, політичних, соціальних, демографічних, культурних, технологічних, екологічних та інших. Найважливішими з них є:

економічні: стан китайської економіки, її конкурентоспроможність, темпи економічного зростання, сфера міжнародної торгівлі, конкурентоспроможність окремих мегаполісів;

політичні: політична ситуація у світі, роль Китаю у світовій політиці та економіці, державна регіональна політика, способи управління територіальними одиницями;

соціальні: рівень та якість життя; зменшення соціальної нерівності; безпека (фізична та соціальна) мешканців, забезпечення збалансованості на ринках праці;

демографічні: забезпечення відтворюваності населення; міграція та моніторинг їх перебігу;

науково-технічні: технологічні, стан досліджень, науки та техніки та винахідливості, ефективне використання інформаційних технологій в економіці та суспільному житті;

екологічні: зменшення забруднення навколишнього середовища, зокрема догляд за чистотою повітря;

соціокультурні: ефективне використання національної спадщини в соціальному та економічному житті.

Одним із найбільш загрозливих викликів для китайського уряду є поява нових аспектів у демографічному розвитку країни. Урбанізація та модернізація Китаю призвели не тільки до позитивних тенденцій в політиці народонаселення, зокрема, до зростання чисельності населення та підвищення очікуваної тривалості життя при народженні, але й до погіршення демографічної структури. Потягом 35 років в країні панував курс під гаслом «одна сім'я — одна дитина». В 2013 році його скасували, оскільки нація почала стрімко старити і намітився гендерний дисбаланс: кількість

Таблиця 1. Демографічні зрушення в структурі народонаселення Китаю

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Чисельність населення, млн	1325	1331	1337	1344	1351	1357	1364	1371	1379	1386	1393	1397
Зміни, %		0,50	0,48	0,48	0,49	0,49	0,51	0,51	0,54	0,56	0,46	0,33
Очікувана тривалість життя, років	73,6	73,8	74,1	74,4	74,7	75,0	75,5	75,6	75,9	76,2	76,5	76,7
Зміни, %		0,38	0,38	0,39	0,40	0,41	0,41	0,41	0,40	0,37	0,34	0,31
Чоловіче населення, млн	681	684	687	691	694	697	701	704	708	712	714	717
Зміни, %		0,51	0,49	0,48	0,48	0,48	0,49	0,49	0,52	0,54	0,43	0,30
Жіноче населення, млн	644	647	650	653	657	660	663	667	671	674	678	680
Зміни, %		0,49	0,48	0,48	0,50	0,51	0,53	0,53	0,57	0,59	0,48	0,36
Коефіцієнт природного зростання населення, на 1000 населення	5,94	5,90	5,86	5,81	5,75	5,66	5,55	5,39	5318	4,92	4,61	—
Зміни, %		-0,64	-0,57	-0,66	-0,85	-1,10	1,51	-2,07	-2,85	3,88	-5,04	-6,26

Джерело: URL: <https://knoema.ru/atlas/Китай/%d0%9a%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%b9>

Таблиця 2. Співвідношення між статями в Китаї

Параметр	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Кількість чоловіків на 100 жінок	106,37	105,87	105,44	105,40	105,43	105,36	105,38	105,37	105,38	105,59	105,71	105,58
Зміни, %		-0,48	-0,40	-0,04	0,03	-0,06	0,02	-0,01	0,01	0,20	0,11	-0,15

Джерело: URL: <https://knoema.ru/atlas/Китай/%d0%9a%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%b9>

жінок стало перевищувала кількість чоловіків (табл. 1, 2). За китайською традицією сім'я надає перевагу хлопчикам, тому, коли очікувалось народження дівчинки, вагітність переривали. В перспективі це негативно позначиться на співвідношенні утриманців та працюючих, структурі робочої сили, розвитку майбутніх поколінь.

Політика народонаселення не може бути незмінною. Її потрібно регулювати відповідно до соціально-економічних змін у тенденціях розвитку суспільства. Новим курсом демографічної політики Китаю стає активізація народження за формулою «одна сімейна пара — двоє дітей», що може бути реалізована у разі, якщо кожен з подружжя був єдиною дитиною в сім'ї.

Висновки. Прискорений процес урбанізації, який відбувається у багатьох країнах і полягає у розвитку великих агломерацій, привносить чимало нових аспектів у теоретико-методологічне дослідження урбанізованих територіальних утворень. За роки реформ підвищилась політична, економічна та соціальна роль великих міст у житті країни. Мегаполіси почали набувати першочергового значення в процесах модернізації, залученні іноземного капіталу, забезпечення науково-технічного прогресу та концентрації передових технологій. У нових економічних умовах найбільші міста стали основними ланками в забезпеченні міжнародних економічних зв'язків КНР і загальної інтеграції країни в міжнародне геополітичне і геоекономічне співтовариство. Досвід Китаю свідчить, що за наявності певних умов та громадської ініціативи, кожне велике місто може виконувати функції мегаполісу. Ця обставина повинна бути у центрі уваги України, яка ставить собі за мету входження в світове господарство, але не здійснює практичних кроків щодо формування на своїй території нових ланок інтеграції у глобалізовану економіку. Пасивна позиція держави сприяє тому, що рейтинг найбільш швидко зникаючих міст світу очолює українське місто Дніпро. Крім того, в цей список увійшли також Запоріжжя, Харків і Одеса. Згідно з оцінками ООН, економічні та соціальні умови цих міст недостатні для їх позитивного розвитку [14].

Подолання перешкод входження України в транснаціональну урбаністичну систему, головними елементами якої є глобальні міста, дає регіонам країни можливість стати потужними суб'єктами господарювання в світо-

вому просторі, забезпечити доступ до фінансових, інноваційних та інформаційних ресурсів, що створить умови для динамічного розвитку регіонів, можливість користування корпоративними зв'язками вищого рівня.

Мегаполіси мають геоекономічні і демографічні переваги завдяки застосуванню нових інституціональних механізмів, де головна роль належить недержавним структурам і приватному капіталу, використання якого відбувається в умовах регульованої ринкової економіки.

Конкуренентоспроможність Китаю зміцнилась на міжнародній арені внаслідок посилення бюджетної політики, що сприяло зниженню регіональних диспропорцій в економіці країни, врегулюванню державного боргу завдяки наданню пріоритету внутрішнім позикам, а також скоротило обсяги зовнішнього боргу за рахунок надходжень від експортної виручки.

Збільшилось залучення іноземних інвестицій в усі галузі міського господарства, головним чином у промисловість. Глобальні міста провели прискорену модернізацію, що допомогло їм стати ключовими гравцями китайської економіки.

Досвід Китаю свідчить про поступовий і зважений підхід до економічних реформ. На першому етапі модернізації економіки інституціональний механізм орієнтувався на державний сектор з поділом функцій держави як власника і регулятора ефективного корпоративного управління. Монетарну політику банківського сектору було спрямовано на створення для державних підприємств достатньої маси дешевих грошей. Це дало змогу забезпечити високу норму заощаджень і інвестицій для пріоритетних галузей економіки.

Попри позитивну динаміку китайським мегаполісам доводиться стикатись з багатьма очікуваними та непередбачуваними труднощами, які стосуються ефективності міської економіки та державного управління, забезпечення конкурентоздатності столиць, вирішення демографічних та екологічних проблем.

Економіка Китаю інтенсивно розвивається, доходи мешканців країни загалом зростають, але значення коефіцієнта Джині залишається високим. Найвища нерівність спостерігається в регіональному, гендерному аспектах, між різними галузями економіки, між класами, між сільськими і міськими поселеннями. Зростання нерівності негативно позначається на економіці Китаю, зменшуючи внутрішній попит і ускладнюючи оптимізацію структури економіки.

Заходами подолання нерівності є різні механізми розподілу доходів, серед яких домінують ті, що передбачають розподіл доходів залежно від якості праці. При цьому необхідна реструктуризація регіональної економіки, яка є сільсько-міською за своїм характером. Для скорочення нерівності можуть бути застосовані пільгові податкові механізми, а також заходи стимулювання соціальної відповідальності роботодавців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов С.Н., Семенов В.В. Особенности и проблемы развития современных мегаполисов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-i-problemy-razvitiya-sovremennyh-megapolisov> (дата звернення: 01.02.2020).
2. Буров Владилен. Китайской Народной Республике — 70 лет. *Свободная мысль*. 2019. № 5. С. 5—9. URL: <http://svom.info/entry/970-kitajskoj-narodnoj-respublike-70-let/> (дата звернення: 10.02.2020).
3. Колодко Г., Чи врятує світ Китай? / За ред. Pruszyński i S-ka. Варшава, 2018.
4. Дембіска Д. Реформи Ден Сяопіна та їх вплив на економіку сучасного Китаю. *Гуманітарні праці*. 2013. № 9. С. 11—16.
5. Божик П. Чи замінить китайський юань долар. *Огляд*. 2018. № 28. С. 24—36.
6. Китай / ред. Mediaprofit. Варшава, 2006. 235 с.
7. Ху Б. Ініціатива пояса і дорожнього руху та трансформація глобалізації. *Серія відмінних лекцій, Університет Козьмінського*. Варшава. 2018. № 26. С. 48—67. URL: <http://www.tiger.edu.pl/publikacje/dist.htm> (дата звернення: 10.02.2020).
8. Świstow A. Laowai u wielkim mieście / Записки з Китаю. Варшава: Національне товариство з географії, 2015 рік. 85 с.
9. Schutte H.W. / Китай; ред. Паскаль. Baedeker, 2008. 346 с.
10. O'Sullivan A. / Urban Economic. Нью-Йорк, 2003. 562 с.
11. Megalopolis, 2018. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Megalopolis> (дата звернення: 11.05.2020).
12. Сиройч З. Проблеми управління сучасним мегаполісом. *Соціальні студії*. 2017. № 16. С. 38—47. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ludnosc_swiata (дата звернення: 10.02.2020).
13. Сиройч З. Метрополізація як економічний та просторовий вираз глобалізації. *Наукові зошити Варшавського університету Марії Склодовської-Кюрі*. 2017. № 2. С. 57—73.
14. Города без будущего? 2020. URL: <https://commercialproperty.ua/cp-articles/goroda-bez-budushchego/> (дата звернення: 11.02.2020).

REFERENCES

1. Maksimov, C.N., Semenenko, V.V. (2012). Osobennosti i problemy razvitiya sovremennyh megalopolisov. *Problemyi sovremennoy ekonomiki*, 2, 352-355. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-i-problemy-razvitiya-sovremennyh-megapolisov>. [in Russian].
2. Burov, V. (2019). Kitajskoj Narodnoj Respublike 70 let. *Svobodnaya mysl'*, 5, 5-9 [in Russian].
3. Kolodko, G. (2018). *Czy Chiny zbawią świat?* Wyd. Pruszyński i S-ka. Warszawa. [in Ukrainian].
4. Dembichka, D. (2013). *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*. „Pisma Humanistyczne” [in Ukrainian].
5. Bozhik, P. (2018). *Czy chiński juan zastąpi dolara*. Przegląd. [in Ukrainian].
6. *Chiny* (2006). Wyd. Mediaprofit. Warszawa [in Ukrainian].
7. Hu, B. (2018). The Belt and Road Initiative and the Tranformation of Globalization. *Distinguished Lectures Series*, 26. Kozminski University. Warsaw. <http://www.tiger.edu.pl/english/publikacje/dist.htm> [in Ukrainian].
8. Świstow, A. (2016). Laowai w wielkim mieście. *Zapiski z Chin*. National Geography Society.
9. Schutte, H.W. (2008). *Chiny*. Baedeker. Wyd. Pascal.
10. O'Sullivan, A. (2003). *Urban Economics*. New York.
11. *Megalopolis* (2018). <https://en.wikipedia.org/wiki/Megalopolis>
12. Sirojć, Z. (2017). Problemy zarządzania współczesną metropolią. *Studia Społeczne*, 1, 5-9 [in Ukrainian].

13. Sirojć, Z. (2017). Metropolizacja jako ekonomiczny i przestrzenny wyraz globalizacji. *Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej - Curie*, 2, 9-27 [in Ukrainian].
14. *Goroda bez budushchego* (2020). Commercial Property. <https://commercialproperty.ua/cp-articles/goroda-bez-budushchego/> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 10.03.2020.

Z. Sirojch, Dr. Conu. S. habilitations, prof.
College Administration in Warsaw
Poland, 02-554, Warsaw, Al. Niepodleglosci, 162
E-mail: siro19@wp.pl

V.M. Novikov, Dr. Sc. (Economics), Prof.
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Taras Shevchenko, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID 0000-0001-5892-815X

DEVELOPMENT OF MODERN CHINESE METROPOLISES

The article is devoted to the problems of the development of modern Chinese cities, which describes the development of large Chinese cities in the 20th and 21st centuries, analyzes contemporary problems and the conditions for their formation in the near future. The purpose of the article is to show the dynamic development of the largest and most important modern cities in China and the problems that arise in connection with their development. Novelty — first in the periodical literature describes the development of megacities as a rational option for the territorial organization of urban areas. The methodological basis of the article consists of historical-logical and complex approach, tabular and graphical methods of presenting research results. In the 80s, the first special economic zones were created. His process was characterized by the introduction of elements of the free market, the de-collectization of agriculture, changes in the sectoral structure of the economy and its rationalization. A prolonged concentration of the population in large cities of China causes their further expansion and the formation of large metropolitan clusters — megacities. Given the development of the Chinese economy, it should be understood that its participation in international exchange, despite notable progress, still too small; expansion in world markets occurs with low quality and, as a result, with low prices for Chinese goods; China's growing position in the global economy is predominantly quantitative rather than qualitative. To consolidate China as one of the leaders in the process of economic globalization, it is important to ensure the effective management of such large centers of concentration of human and material resources as megacities. In this regard, much attention is paid to the analysis of trends and the conditions for the further development of Chinese cities. It is determined that in 20-25 years, more than 1,000,000,000 Chinese citizens will live in large cities. The process of converting them into a new modified form, megalopolises, will continue. The factors that will influence the development of modern megacities, and the set of internal processes for their further development (political, social, economic, ethnic, religious and environmental) that require some structuring are identified. The negative aspects of urbanization were identified: growing income inequality and a deterioration in population structure. To overcome these phenomena, restructuring of the regional economy and measures to overcome inequality are considered useful, where preference is given to income distribution mechanisms depending on the quality of labor, stimulation of social responsibility of employers and others. This assessment of China's demographic policy is aimed at improving family planning.

Keywords: globalization, concentration, megapolis, megalopolis, special economic zones, social infrastructure, decomposition method.